

BURSA MÜZESİ'NDEN BRONZ BİR TİBİA

Zusammenfassung

Das Museum von Bursa erwarb sich ein fragmentiertes Blasmusik-Instrument aus Bronze, das höchstwahrscheinlich aus der Umgebung von Bursa stammt. Genaue Fundumstände sind nicht bekannt.

Das aus einer dünnen Bronzeplatte hergestellte rohrähnliche Instrument setzt sich aus vier Teilen vollständig zusammen und hat eine Länge von ca. 57 cm. Anhand der verschiedenen Vergleichsbeispielen, die ähnliche Eigenschaften mit unserem Artefakt aufweisen, konnte seine Einordnung als Musikinstrument belegt werden. Das Instrument setzt sich aus einem Zwischenstück (A), einem Körper (B) und aus einem konischen Klangteil (C) zusammen. Die Tonskala ist so angeordnet, dass sie mit zwei Händen bedient werden muss.

Zur Datierung des Instrumentes (1.-2. Jh. n. Chr.) wurden ähnliche Beispiele zum Vergleich herangezogen. Die applizierten Verzierungungen auf dem Instrument, welche stilisierte Mänaden Köpfe darstellen, findet man weder bei den Darstellungen griechischer Auloi noch bei Originalstücken. Sowohl durch seine applizierten Verzierungungen als auch durch die Teile des Instruments in Bursa unterscheidet es somit sich von dem griechischen Aulos. Beide weisen einige Abwandlungen auf, welche sich in römischer Kaiserzeit eingesetzt haben. Dieses Instrument lässt sich daher als das Blasmusik-Instrument „tibia“ einordnen.

Müziğin, insan yaşamında önemli bir yeri olduğu bilinir¹; ancak, kökeni konusuna henüz kültür tarihi araştırmacıları bir açıklık getirememişlerdir. Somut bilgilerin azlığı, antik müzik konusunda görüş birliği sağlanmasını güçleştirmiştir: Antik dönemde müziğin yorumu hakkında bilgiler de yetersizdir. Bugün, Arkeoloji, Müzikoloji, Organoloji, Filoloji ve Sanat Tarihi gibi bilimlerin ortaklaşa yürüttüğü çalışmalar sayesinde antik müziği yeniden canlandırmaya yarayacak eksik halkalar yavaş yavaş tamamlanmaktadır².

Antik yazarların ifadelerine göre, “*insanlara açlığını unutturan*”, “*yaban hayvanını bile büyüleyen*”³ müziğin tatlı nağmelerini oluşturmada yararlanılan antik müzik aletlerini somut olarak tanımaktayız. Hâtta bazı şarkıla-

rın yazılı sözleri de kısmen günümüze ulaşmıştır. Arkeolojik çalışmalarla elde edilen bu gibi bulguların yanı sıra çeşitli betimler, antik dönem insanının “müzikli” yaşamı hakkında bizleri bilgilendirir.

Antik Çağ’ın sosyal hayatını yansıtan sahnelerde konu ne olursa olsun, sevinç ya da hüznünde, müziğin, yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğu izlenir: Şölenlerde, savaşa gidenin veda merasiminde, bir ölünün ardından yakılan ağıtta, kült törenlerinde müzik aletlerinin kullanımı birçok kez arkeolojik olarak belgelenmiştir. Müzik, ölümler dünyasındaki yerini de lahit kabartmaları ve mezar odalarındaki duvar resimleriyle korumuştur.

Arkeolojik kazılarda ele geçen çeşitli müzik aletlerini araştırmacılar, ait oldukları dönem ve kültürle birlikte ele alarak tanımlarlar. Ancak, onları gruplandırma ve isimlendirme çabaları genelde sonuçsuz kalır (aulos ve tibia örneğinde olduğu gibi). Ba-

¹ Zaminer 2000a, 520.

² Bkz. Aign 1963; Behn 1954; Emmanuel 1911; Husmann 1961; Neubecker 1977; Paquette 1984; Pöhlmann 1970; Riethmüller – Zaminer 1989; Wegner 1949; Wellesz 1960.

³ Ael. nat. anim. 12, 46.

zen de aynı müzik aleti için birden fazla isim teklif edilir.

Bursa Müzesi'ndeki ince bronz levhadan yapılmış ve parçalar halinde günümüze ulaşmış boru biçimli bu eseri, nefesli antik dönem müzik aletleri arasında tanımlamak ve değerlendirmek mümkündür⁴.

Tanım

Konu edilen eser, üç kırık parçadan oluşur⁵ (Res. 1-2). İki parça (A+Ba ve Bb) kırık kırığa oturarak birleşir⁶.

İlk parça (A+B = Ba; uzunluk: 4.9 cm; Res. 1-2); başlangıç ucu (çap: 1.4 cm) ezik, ancak konik biçimli olduğu belirgin, diğer ucu (çap: 1.6 cm) ise kesik konik bir halka ile bağlantılı silindirik bir borudur; 0.05 cm kalınlığa sahip

⁴ Bursa Müze Müdürlüğü ve T. C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü yetkilileri çalışmanın gerçekleşmesi için gerekli izinleri vermiş ve yakın ilgilerini esirgememiştir (T.C. Bursa Valiliği İl Kültür Müdürlüğü ve Müze Müdürlüğü'nün 27.05.2002 gün ve 709/516 sayılı yazısı; T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 13.06.2002 gün ve 9346 sayılı yazısı). Anılan kurumların sayın yönetici ve çalışanlarına yakın ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkürü borç bilirim. Bu çalışmadaki fikirlerimi destekleyen ve yapıcı katkılarını esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. E. T. Tulunay'a şükran borçluyum. Çeşitli yardımlarını esirgemeyen sayın A. Akkaya, A. Aydın ve T. Phillip'e, ayrıca Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesinin sayın yetkililerine teşekkür ederim.

⁵ Eser, müzeye satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Korozyonlu ve kırık haldeyken restorasyon ve konservasyonu T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Müdürlüğü'nde yapılmaktadır. Bursa Arkeoloji Müzesi Envanter No: 9985 (üç kırık parçaya tek envanter no verilmiştir).

⁶ Eser, bu çalışmanın etüd aşaması süresinde restorasyonu ve konservasyonunun yapılması için T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul Rölöve ve Restorasyon Merkez Müdürlüğü laboratuvarında bulunmaktaydı. İstanbul Rölöve ve Restorasyon Merkezi Müdürlüğü yönetici ve çalışanlarına etüd yapabilmem hususunda yardımlarından dolayı teşekkür ederim. H. Kökten Ersoy aynı eserin restorasyonu konusunda ön rapor ve önerilerini kapsayan bir bildiri yayınlamıştır bkz. Kökten Ersoy 1993, 111-112, Res. 1-2.

bronzdan yapılmıştır. Dikdörtgen biçimli (2.5 cm x 1.1 cm) bronz döküm bir parça (kalınlık: 0.2 cm), boru üzerine oturacak biçimde kıvrık ve gövde üzerine perçinlidir. Bu döküm parçanın başlangıç kenarında eğimli biçimde stilize bir insan başı (kadın?) yükselir (yükseklik 1.2 cm x genişlik: 1.1 cm). Başın arkasına dikey olarak birbiri üzerinde yer alan “^” motifi kazınmıştır. Cephede aşınmış olmasına rağmen dolgun yüz hatları belirgindir. Yüzde yine aşınmış göz, burun ve ağız detayları görülür. Yüzü iki yanda saç bukleleri çevreler. Kısa boyundan itibaren bronz döküm parça konkav biçim alır. İki uzun yanda kazıma düz çizgi, boyun yanında ise birbiri üzerinde yer alan “V” şeklinde kazıma çizgi bezek vardır. Başın iç kısmı dikey olarak deliktir (çap: 0.6 cm). Bu deliğin alt ucu gövde içine açılır. Başın tepe noktası arkaya doğru 0.02 cm dik eğimli kesilmiştir. Borunun diğer boruyla bağlantısını sağlayan kesik konik biçimli halka 1.7 cm uzunluğa sahiptir. Borunun içine girdiği kısımda halka çapı 1.6 cm'dir. Diğer uçtaki borunun bağlantı yerinde halkanın çapı 1.8 cm'dir.

İkinci parça (Bb) birbirine halkalar ile eklenmiş üç borudan oluşur (Bb1+Bb2+Bb3; parçanın mevcut uzunluğu: 27.9 cm; Res. 1-2). Borular, bronz düz levhaların silindirik biçimde kıvrılmasıyla yapılmıştır (kalınlık: 0.05 cm). Kırıkların yardımıyla borulardan birinin (uzunluk: 8.9 cm; çap: 1.4 cm) üzerine bronz döküm parçanın tutturulmuş olduğu ilk parçanın bağlantı halkasından koptuğu anlaşılır. Kopma noktasının bağlantı halkasına yakın kısmında 1.1 x 0.9 cm genişliğinde oval bir delik yer alır. Borunun diğer ucu, uzantısındaki ikinci boruya bağlantıyı sağlayan bir halkaya geçer. Boru üzerinde 0.7 cm çapı olan yuvarlak bir delik bunun 1.6 cm ilerisinde borunun alt kısmında, ancak ilk deliğe paralel doğrultuda olmayan, aksine hafif sağ çapraz yanda duran, buna rağmen açıklık çapı birinci delikle aynı olan başka bir delik daha vardır. Deliklerden anlaşıldığına göre

içe geçmiş ikinci bir boru vardır. İçteki boru her iki deliği de kapamıştır. Bu boruyu başka bir boruya ekleyen bağlantı halkası, 2 cm uzunluğunda ve 0.05 cm kalınlığında bronz halka biçimli şerittir. Bu bağlantı halkasından diğer bağlantı halkasına uzanan tek parça bir silindirik borunun ölçüsü tam belirlenebilir ve bunun uzunluğu 10.9 cm'dir. Gövde üzerinde çatlak ve kırıklar vardır. Borunun üzerinde delik yoktur. Borunun ikinci ucunun geçtiği bağlantı halkası 2.3 cm uzunluğa sahiptir. Bağlantı halkası çatlak ve kırıktır. Halka kıvrımının uçları ek yerlerinden korozyon etkisiyle ayrılmıştır. Bağlantı halkasının alt ucuna uzunluğu 4.3 cm, çapı 1.4 cm olan bir boru eklidir. Boru üzerinde 1.1 cm x 0.9 cm genişliğinde oval iki delik yer alır. Deliklerden uca yakın olanını yarım kapayan borunun içindeki boru kalıntısının (1.7 cm) uzantısı kırık ve eksik bir borunun varlığını işaret eder.

Dışa açılan konik formlu bir parça (C; Res. 1-2) yine bu esere aittir. Malzemesi diğer iki parça ile aynıdır, 0.05 cm kalınlığında bronz levhadan yapılmıştır. Uzunluğu 0.6 cm, çapı 0.99 cm olan silindirik kısa boyun kısmı hafif yuvarlak bir hat yaparak 2.1 cm uzunluğa sahip, kesik konik biçimli dışa açılan kısma bağlanır. En geniş ağız açıklığı kenarı ezik ve kırıktır. Ölçülebilen açıklık çapı 2.4 cm'dir.

Yukarıda tanımlanan parçalar, eserin tümü hakkında yeterli bilgi verirler. Bu bilgilerin yardımı ile parçaların antik bir nefesli müzik aletine ait olduğu ortaya çıkar. Buna göre eser, dört bölümden oluşuyor olmalıdır; eksik olan ağızlık, ara parça (A), gövde (B) ve konik ses parçası (C). Aleti üflemeye yarayan ağızlık parçası eksiktir. Ancak, gövde borusu kenarında buna ait kalıntı görülür. Ağızlık ile gövde arasında 4.9 cm uzunluğa sahip bir ara parça vardır. Bronz dökümden yapılmış ve stilize Maenad (?) başı biçiminde işlenmiş bir hava deliği apliği, ara parça üzerine ağızlık parçasının bağlandığı noktaya yakın bir noktada perçinlenmiştir. Ara parça, bir halka ile gövdeye ait ilk boruya bağlanır. Gövde, muhtemelen üç silindirik borunun (Ba+Bb1, Bb2, Bb3) halka-

lar yardımı ile birbirine eklenmesinden oluşuyordu. Ölçüsü tam alınan borulardan biri 10.9 cm'dir. Bu ölçü diğer borular için de kabul edilecek olursa, gövde parçalarının toplam uzunluğu 57 cm idi. Ara parça (A) ile bağlantıyı sağlayan halkanın yakınında altta 1.1 x 0.9 cm genişliğinde oval bir delik yer alır. Ayrıca, 0.7 cm çapı olan yuvarlak bir delik ile bunun 1.6 cm ilerisinde borunun alt kısmında 0.7 cm çaplı başka bir delik daha vardır. Gövdenin orta parçası üzerinde delik yoktur. Gövdeye ait son parça üzerinde 1.1 cm x 0.9 cm genişliğinde oval iki delik yer alır. Müzik aletinin dördüncü parçasını dışa açılan konik formlu bir ses parçası başlığı oluşturur (C; uzunluk: 2.1 cm).

Tipolojik Açından Değerlendirme

Yukarıda ayrıntılı genel tanımı yapılan eseri Hellen ve Roma dönemlerine ait nefesli müzik aletleri (= Gr. *ἐμπνευστά*; Lat. *inflatilia*) ailesinden, borulular (=Gr. *αὐλός*; Lat. *tibia*) grubunda değerlendirmek mümkündür.

A. Hellen nefesli müzik aletleri (*ἐμπνευστά*) ile karşılaştırma

Çalışmaya konu bu eserin benzerleri çeşitli yerlerdeki arkeolojik buluntular ile örneklenir; uzun silindirik borudan oluşan gövde nefesli müzik aletleri grubundan auloi ile karşılaştırılabilir. Helenler "αὐλός" kelimesini nefesli müzik aletleri grubundan borulu olanlar için kullanırlardı⁷. Aulos, M.Ö. 7. yüzyıldan beri Hellenlerin önemli bir nefesli müzik aletidir⁸; betimlerde genellikle çift kullanıldığı görülür. Tek aulos yaygın değildir. Bursa'daki parçaların ses tonu skalası, iki elin kullanacağı biçimde düzenlenmiştir. Bu da müzik aletinin tek başına kullanıldığını kanıtlar. Bursa Müze-

⁷ Behn 1954, 96; Zaminer 2000b, 547.

⁸ Zaminer 2000b, 547.

si'ndeki eserin konik parçasının benzerine, ne tek ne de çift auloi tasvirlerinde rastlanır. Ancak, Hellen müzik aletleri içinde alt ucu konik biten borulu örnekler de vardır. Bunlardan salpinks, Bursa'daki örneğe en yakın özelliklere sahip olanıdır. Salpinksler, ağız parçası, uzun silindirik borulu bir gövde ve bunun alt ucunda yer alan çan biçimli konik bir kısımdan oluşurlar. Bursa Müzesi'ndeki eserden farkları ise, bunlardan sadece iki-üç nota çıkarılabilmesidir.

B. Roma nefesli müzik aletleri (*inflatilia*) ile karşılaştırma

Romalılar günlük yaşamlarında Hellen müzik aletlerini de kullanmışlardır⁹. Apulia'da, Bassano del Grappa'da bulunmuş, M.Ö. 380 civarına tarihlenen bir oinokhoe üzerindeki vazo resminde Marsyas flüt (tek aulos?) çalmaya uğraşırken tasvir edilmiştir¹⁰. Lukania'dan, M.Ö. 4. yüzyılın ilk çeyreğine ait bir çan krater üzerindeki resimde üç figürden en soldaki Marsyas olarak tanımlanır. Elinde tuttuğu silindirik boru biçimli müzik aletinin detayları belirtilmemiştir. Her iki örnekte görülen tek aulos kullanımının Hellen tarzı olmadığı söylenir¹¹.

Romalılarca en yaygın kullanılan nefesli müzik aletinin tibia olduğundan kaynaklarda söz edilir¹². Romalıların "tibia"sı (= borulu müzik aletleri), kavram olarak "aulos"un Latince kelime karşılığıdır¹³. Ancak, Roma Dönemi'nde Hellen aulosu teknik bazı değişiklikler yapılarak geliştirilmiştir¹⁴. Hellen aulosu

genelde düz boru ve ağız parçasından oluşur ve çoğunun ses skalasında sadece iki üç nota çıkarılabilecek delik mevcuttur. Roma tibiasında ses skalasındaki ses tonu sayısı arttırılmış, borunun uç kısmına ses parçası eklenmiştir¹⁵. Ağızlık parçasının yakınında yer alan ve tiz ses tonu için gerekli havayı sağlayan delik, dışa çıkıntı yapan aplikten gerekli havayı alır.

Roma'da, Villa Albani'deki, M.S. 2. yüzyıla tarihlenen mermer bir heykelde Pan, Hellen salpinksine benzer nefesli bir müzik aleti üflerken tasvir edilmiştir¹⁶. Tam plastik heykelerde Satyros'un elinde uç bölümü konik biten silindirik gövdeli flüt taşıyan betimleri de vardır¹⁷. Müzik aleti ve konik biten uç bölümüyle Bursa'daki esere benzer, ancak gövde ve konik kısım tek parça halinde, gövdenin dışı doğru açılan uzantısı biçimindedir.

Roma Vatikan Müzesi'nde korunan, Roma Dönemi'ne tarihlenen bir lahit parçası üzerinde Amor yatay bir nefesli müzik aleti üflerken betimlenmiştir¹⁸ (Res. 3). Borulu müzik aleti grubundan yan flüt, Hellen kültürüne yabancısıdır. Romalıların bu örneklerde görülen *fagot* benzeri bir müzik aleti geliştirdiklerinden söz edilir¹⁹. Lahit üzerinde yandan üflenen müzik aleti şematik olarak Bursa'daki parçaları anımsatır. Ancak, Bursa örneğinde stilize baş formundaki gövde apliği, ağızlık parçası değildir.

Teknik Özellikler

Buradaki çalışmaya konu kırık parçaların detayları, çeşitli buluntuların yardımıyla değerlendirilebilir. Öncelikle ses tonu delikleri ve gövde uzunluğu karşılaştırılabilir. Hellen aulosunun gövdesi üzerinde genelde

⁹ Deighton 1999, 69–70.

¹⁰ Weis 1994, 41, 30.

¹¹ Behn 1954, 104.

¹² Klein 1975, 819; Scott 1960, 404. Roma imparatorlarından tibia'nın sevak dinlendiği bilinir (bkz.: Suet. *Nero*, 41,2. 54). Geç Roma Dönemi'nde ise tibia kullanılmaz (Zaminer 2000b, 549).

¹³ Klein 1975, 818; Vetter 1936, 808; F. D. Özden tibiayı "Hellenler'in salpinks"ine benzetir. Bkz. Özden 1991, 29. Salpinksin silindirik uzun boru ve ucundaki çan biçimindeki formu yardımıyla bu tespiti yapmış olmalıdır.

¹⁴ Vetter 1936, 808.

¹⁵ Teknik ile ilgili bilgilere aşağıda ayrıntılı biçimde yer verilecektir.

¹⁶ Weiss 1997, 927, 70.

¹⁷ Tekay 1999, Katalog 21-24.

¹⁸ Behn 1954, 105.

¹⁹ Behn 1954, 104.

4-5 tutma deliği bulunur. Bunlardan biri altta başparmak ile açılır kapanır. Diğerlerine göre daha küçük olan bir delik, ağız parçasının yakınında yer alır ve tiz ses tonu için gerekli havayı sağlamaya yarar²⁰. Bunların dışında kalan deliklerin sayısı her iki müzik aletinde de 15-16'ya kadar çıkar. Delik sayısı ve işlevi Roma tibiasında da aynıdır²¹. Deliklerin her biri için ayrı kapak sistemi yoktu. Müzik aletini kullananlar delikleri parmakları ile kontrol etmekteydi. Tibia'nın uzunluğu Roma İmparatorluk Dönemi başına kadar kısadır²². M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren uzunluğu ve delik sayısı artar²³. Ses tonu delikleri sayısı arttığında istenmeyen deliklerin gövde üzerinde hareket edebilen halkalar yardımıyla kapatıldığı anlaşılar. Arkeolojik buluntular bu mekanizmanın ilk kez Hellenistik Dönem'de kullanılmaya başlandığını ortaya koyar²⁴. Bu bilgileri destekleyen orijinal buluntular vardır. Pergamon'da bulunmuş bronz bir aulos, tek parça dökümdür²⁵. Bu eserin alt ucu kırık ve eksiktir. Enstrümanın dört ses tonu deliği vardır. Bunlardan bir delik yarım olmak üzere üç delik mevcuttur. Dördüncü deliğin varlığı ise rekonstrüksiyon tahminine dayanır²⁶. Bu çalışmaya konu örnekte 6 delik mevcuttur. Bunlardan biri gövdenin alt kısmındadır.

Beyrut'ta bir kadına ait M.S 2./3. yüzyıllara tarihlenen mezar buluntuları arasında çift flütün gövde boruları ele geçmiştir (Res. 4). Flütlerin ağızlık ve ara parçaları eksiktir. Borular (bakır ?) bu çalışmanın konusu kırık parçaların yakın benzeridir, ancak farklı olarak bunların kemik boru üzerini kapladığından söz edilir²⁷.

Yukarıda değinilen Vatikan Müzesi'nde korunan lahit parçası kabartmasındaki müzik aletinin gövdesi silindirik yuvarlaktır. Gövde

üzerinde iki bant yer alır, bu bantlardan biri alt uçta bulunur. Detayları daha ayrıntılı tespit edilememektedir. Gövdenin yan kısmında ağızlık parçası vardır. Lahit üzerinde yandan üflenen müzik aleti şematik olarak Bursa'daki parçaları anımsatır. Ancak, Bursa örneğinde stilize baş formundaki gövde apliği, ağızlık parçası değildir. Çalışmada değerlendirilen parçaların yatay üflenen nefesli müzik aletine ait olamadığı kesindir.

Tunis (Susa), Bardo AI, Hadrumetum'da at üreticisi Sorathus'un evinin oturma odasının poykromik taban mozaïği panosundaki Siren iki elinde nefesli müzik aletleri (tibiae ?) ile tasvir edilmiştir²⁸. Mozaik panodaki enstrümanların gövdelerinde de çıkıntı yapan küçük hava deliği vardır. Bunlar kesik konik biçimlidir, ses skalalarının delikleri üzerinde yer alırlar, ayrıca fonksiyonları çalışmaya konu parçalardaki Maenad (?) başlı aplikten farklıdır.

Ostia'da ortaya çıkmış kabartmalı bir lahit parçası, M.S. 3. yüzyıl 3. çeyreğine tarihlenir²⁹. Cepheden iki figür arasında, geride sağ cepheden üçüncü bir figür nefesli bir müzik aleti çalarken tasvir edilmiştir. Sahnedeki müzik aleti, uzun düz silindirik boru biçimindedir.

Nefesli müzik aletlerinin buradaki çalışmada değerlendirilen parçalar ile benzer orijinal örnekleri de vardır; Pompeji'de ele geçen dört orijinal tibianın gövdeleri üzerinde ses tonu deliklerinin sayısı iki elin hakim olamayacağı kadar fazladır³⁰ (Res. 5). Tibiae gövdeleri fildişidir. Kullanılmayan delikler, gövdeden bağımsız çok sayıda metal halka ile kapatılmıştır. Her halka dönebilmekte ve kolayca deliği açıp - kapamaktadır. Aulosların üçünde gövdenin altında bir delik vardır. Tibiaedeki halkaların

²⁰ Aristox. *hist.* I, 21.

²¹ Zaminer 2000b, 552.

²² Dion. Hal. VII, 72.

²³ Vetter 1936, 809.

²⁴ Behn 1954, 99.

²⁵ Behn 1954, 101-102.

²⁶ Behn 1954, 102.

²⁷ Bendlin – Jörg-Siebert 2001, 93; Hannover Kestner Müzesi, Env. No: 1976.66.

²⁸ Hofstetter 1997, 1100- 1101, 94a.

²⁹ De Bellefonds 1981, 310, 27.

³⁰ Behn 1954, 100.

benzeri ve gövde altındaki delik, Bursa'daki parçalarda da mevcuttur.

Çalışmaya konu eserin benzerine Napoli Milli Müze ve British Museum'da rastlanır³¹. British Museum'daki iki örnekte gövde ahşaptır ve dışta metal halkalar ile tutturulmuştur (Res. 6). Halkalar sabittir ve döndürülmezler. Bursa'daki parçalar bronz borulardan oluşur. Bunların üzerindeki bronz halkalar istenmeyen delikleri kapamak için değil, British Museum örneklerinde görüldüğü gibi boruları birbirine bağlamaya yarıyorlardı. British Museum'daki her iki müzik aletinin gövdesinde 6 adet ses tonu deliği vardır. Bu sayı Bursa örneğinde de aynıdır. Deliklerden biri her üç örnekte de gövdenin alt yüzündedir. British Museum'daki deliklerin tümü hafif ovaldir. Ancak, Bursa'daki parçalarda görülen deliklerden ikisi yuvarlaktır ve diğer dört delikten daha küçüktür. F. Behn, British Museum örneklerinde görülen Maenad (?) başlarını ağızlık parçası olarak değerlendirir³². Bursa örneğine bakılacak olursa eğimli delinmiş stilize baş biçimindeki bu parçanın ağızlık parçası olmadığı belirgin biçimde görülecektir. Londra'daki (British Museum) iki örnekte Bursa'daki parçalarda olduğu gibi stilize baş biçimindeki deliğin uzağında üç delik yan yana grup oluşturur. Bu da müzik aletini iki el ile kullanmak gerektiğini ortaya koyar. Bursa'daki örneğin alt ucundaki konik parça her iki British Museum örneğinde de yoktur.

Tahta üflemeli çalgılar ailesinden, ses aralığı 3.5 oktav, 66 cm uzunluğa ve 2.5 cm'den biraz daha az, abanoz ağacı, nikel-gümüş karışımı, gümüş, platin ve altından yapılmış olan modern flüt enstrümanı Bursa'da korunan enstrümanın yakın benzeridir. 19. yüzyılın ortalarında Alman flüt yapımcısı T. Boehm'un flüt enstrümanının tibianın gelişmiş sistemi olduğundan söz edilir³³.

Genel Değerlendirme ve Tarihleme

Araştırmalar ve incelemeler bu eserin restitüsyonuna, tarihlenmesine, ayrıca isimlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

İnce bronz levhadan yapılmış boru biçimli bu eser, yaklaşık 57 cm uzunluğa sahipti ve orijinali dört bölümden oluşuyordu. Çeşitli yerlerde ele geçmiş arkeolojik benzer örneklerinin yardımıyla eseri nefesli müzik aletleri arasında tanımlamak ve değerlendirmek mümkün olmuştur. Enstrümanın mevcut parçaları; ara parça (A), gövde (B) ve konik ses parçasından (C) oluşur. Ses tonu skalası, iki elin kullanacağı biçimde düzenlenmiştir. Bu da müzik aletinin tek başına kullanıldığını kanıtlar.

Bursa Müzesi'ndeki eserin konik parçasının benzerine, ne tek ne de çift auloi tasvirlerinde rastlanır. Yukarıda örneklenen tek aulos kullanımının Hellen tarzı olmadığı söylenir.

Bu çalışmada değerlendirilen kırık parçaların yakın benzerleri çeşitli malzemelerden yapılmıştır; Pompeji örnekleri fildişi, British Museum örnekleri ahşap, Beyrut'ta ele geçen ise kemik üzeri madeni (bakır ?) boru kılıflıdır. Bu örnekler M.Ö. 1 – M.S. 1 ve M.S. 2-3. yüzyıla tarihlenirler. Beyrut'ta bulunmuş M.S. 2.-3. yüzyıla tarihlenen orijinal çift flüt, Hellen aulosunun karakteristik özelliklerini, Roma Dönemi'ndeki devamını yansıtan örneklerdir, bunlarda aplik yoktur. Bursa örneğinde enstrümanın stilize Maenad başı biçimindeki apliği, Hellen aulos betimlerinde ve orijinallerinde görülmez. Ayrıca, tek aulos kullanımının Hellen tarzı olmadığı hususu da yukarıda belirtilmiştir. Bursa'daki örneğin alt ucundaki konik parça, yakın benzerlik kurulan Pompeji, Napoli Milli Müze ve British Museum örneklerinde yoktur; muhtemelen konik ses

³¹ Karş. Behn 1954, 105.

³² Behn 1954, 105.

³³ bkz. www.istanbul.edu.tr/yuksekokullar/konserva-tuar/turk/instruments/flut.htm

parçaları bu eserlerde de mevcut idi, ele geçmemiş oluşları rastlantıya bağlanabilir³⁴.

Yukarıda ayrıntılı biçimde değerlendirilen eseri, özellikleri yardımıyla “tibia” olarak isimlendirmek ve M.S. 1-2. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Dr. Turgut Hacı Zeyrek, İstanbul Üniversitesi
Antalya Bölgesi Arkeoloji Araştırmaları Merkezi TR-34459 Beyazıt İSTANBUL,

e-mail: zeyrekturgut@yahoo.de

Resimlerin Listesi

Resim 1. Tibia; Buluntu Yeri ?; Bursa Arkeoloji Müzesi, Env. No: 9985; T. H. Zeyrek.

Resim 2. Tibia; Bursa Arkeoloji Müzesi, Env. No. 9985; Çizim: T.H. Zeyrek.

Resim 3. Lahit Parçası; Buluntu yeri ?; Vatikan Müzesi Env. No: ?; Behn 1954, Lev. 59, Res. 135.

Resim 4. Auloi; Beyrut; Hannover, Kestner Müzesi, Env. No: 1976.66; Bendlin ve diğ. 2001, Res. 12.

Resim 5. Auloi; Pompei; Napoli Milli Müze Env. No: ?; Behn 1954, Lev. 58, Res. 132.

Resim 6. Tibiae; Buluntu yeri ?; British Museum Env. No: ?; Smith 1908, 220, Res. 230.

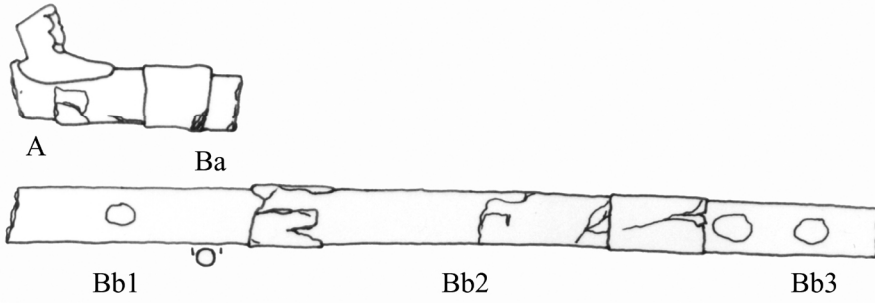
³⁴ Bursa örneğinin yapımında kullanılan malzemenin inceliği dikkate alındığında, bu esere ait konik parçanın korunmuş olması büyük bir şanstır.

Kısaltmalar ve Kaynakça

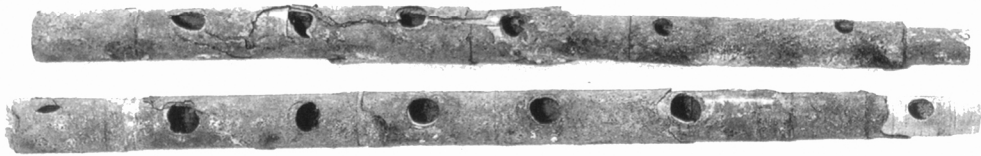
- Ael. nat. anim.
Aristox. hist
Dion. Hal.
Suet. Nero
Aign 1963
Behn 1954
De Bellefonds 1981
Bendlin – Jörg-Siebert 2001
Deighton 1999
Emmanuel 1911
Kökten Ersoy 1993
Hofstetter 1997
Husmann 1961
Klein 1975
Neubecker 1977
Özden 1991
Paquette 1984
Pöhlmann 1970
Rietmüller – Zamminer 1989
Scott 1960
Smith 1908
Tekay 1999
Wegner 1949
Weis 1994
Weiss 1997
Wellesz 1960
Vetter 1936
Zaminer 2000a
Zaminer 2000b
- Ailianos, *De natura animalium* 12, 46.
Aristoxenos, *Historia harmonicae*, I, 21.
Dionysios Halicarnasseus, *Antiquitates Romanae*, VII, 72.
Sueton, *Nero*, 41, 2.54.
B. P. Aign, *Die Geschichte der Musikinstrumente des ägäischen Raumes bis um 700 vor Christus* (1963).
F. Behn, *Musikleben im Altertum und frühen Mittelalter* (1954).
P. L. de Bellefonds, “Agrtes”, *LIMC* I,1 (1981) 310, 27.
A. R. Bendlin – A. V. Jörg-Siebert, *Axt und Altar als Schlüssel zur römischen Kultur* (2001).
H. J. Deighton, *Eski Roma Yaşantısında Bir Gün* (1999) Türkçeye çev. H. K. Ersoy.
M. Emmanuel, *Historie de la Langue Musicale* (1911).
H. Kökten Ersoy, Primary Condition Report and Proposals for the Conservation of a Roman Tibia”, *Ege ve Anadolu Antik Çağ Müziği Uluslararası Kollokyumu* 12-16.4.1993 (1993) 111-112, Res. 1-2.
E. Hofstetter, “Seirenes”, *LIMC* VIII, 1-2 (1997) 1100- 1101, 94a.
H. Husmann, *Grundlagen der antiken und orientalischen Musikkultur* (1961).
U. Klein, “Tibia”, *DKP* 5 (1975) 818.
A. J. Neubecker *Altgriechische Musik. Eine Einführung* (1977).
D. Özden, “Anadolu’da Antik Yunan Müziği. Türkiye Müzelerinde Bulunan Müzik Aleti Betimli Heykeltraşlık Eserleri”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı yayınlanmamış yüksek lisans tezi (1991).
D. Paquette, *L’Instrument de musique dans la céramique de la Grèce antique. Etudes d’organologie* (1984).
E. Pöhlmann, *Denkmäler altgriechischer Musik. Sammlung, Übertragung und Erläuterung aller Fragmente und Fälschungen* (1970).
A. Rietmüller – F. Zamminer, *Neues Handbuch der Musikwissenschaft, I. Die Musik des Altertums* (1989).
J. E. Scott, “Roman Music”, E. Wellesz (ed.), *Ancient and oriental music* (1960).
C. Smith, *A guide to the exhibition illustrating Greek and Roman life. British Museum Department of Greek and Roman antiquities* (1908).
D. Tekay, “M.Ö. 4.-3. Yüzyıl Silenos-Satyros Betimleri. Tam Plastik Eserler”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi (1999).
M. Wegner, *Das Musikleben der Griechen* (1949).
A. Weis, “Olympos I”, *LIMC* VII, 1-2 (1994) 41, 30.
P. Weiss, “Pan”, *LIMC* VIII,1-2 (1997) 927, 70.
E. Wellesz, *Ancient and oriental music* (1960).
W. Vetter, “Tibia”, *RE Supl.VI*, A1, 11 (1936) 808, 809.
F. Zamminer, “Musik”, *DNP* 8 (2000) 520.
F. Zamminer, “Musikinstrumente”, *DNP* 8 (2000) 547.

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6